

بقلم جناب آقای دکتر قاسم غنی

پروفسور رنالد الین نیکلسن

یکی از مستشرقین دانشمند و بنام معاصر پروفسور رنالد الین نیکلسن مستشرق معروف انگلیسی است که مخصوصاً در تحقیقات تصوف اسلامی اطلاعات وسیع و تخصص بسزائی دارد و در این موضوع صاحب تألیفات عدیده است.

رنالد الین نیکلسن در ۱۹ اوت ۱۸۶۸ میلادی مطابق ۲۹ ربیع الثانی ۱۲۸۵ قمری متولد شده و از آغاز جوانی به تحصیل دو زبان بزرگ شرقی عربی و فارسی و فرا گرفتن علوم و آداب اسلامی پرداخته و تا بحال منظمآ و بدون انقطاع با نهایت دقت و شور و شوق و همت بطبع و ترجمه آثار عربی و ایرانی و بحث و تحقیق در آنها و تألیفات عدیده در مباحث اسلامی و تعلیم و تدریس آنها اشتغال داشته است.

پدر وجد این مستشرق دانشمند نیز از فضایی معروف عصر خویش بوده اند. رنالد الین نیکلسن نخست در دانشگاه ابردین در اسکاتلند که پدرش در آنجا معلم تاریخ طبیعی بود سپس در دانشگاه کمبریج تحصیلات ادبی منظم و عمیقی کرد و ادب یونانی و لاتینی را بخوبی فرا گرفت و در این موضوع است که در کمبریج بامتیاز علمی نایل گردیده از منتسبین (کالج تری نیته) محسوب شد.

در همان اوان تحصیل بمطالعه و تحقیق در آثار و تمدن اسلامی پرداخت زیرا بواسطه آنکه جدش از مستشرقین عربی دان و از مورخین دول اسلامی غرب یعنی اندلس بشمار میرفت از ایام کودکی در مصاحبت جد خویش اندکی بلفت عربی آشناسد و بان علاقه داشت.

نیکلسن در کمبریج نزد جمعی از مستشرقین عصر خود بآداب و آثار و معارف اسلامی آشنا شد و در سال ۱۸۹۲ میلادی باخذ گواهی نامه (دیپلم) در السنه هندی نایل گشت و سال بعد بعضویت هیئت مدیره تریینی تی برگزیده شد و برای موضوع « رساله اجتهادیه » (تر) خود دیوان شمس تبریزی مولانا جلال الدین رومی را

انتخاب کرد و بعدها در سال ۱۸۹۸ همان رساله را که عبارت از منتخبی از غزلیات دیوان شمس تبریزی بود با انگلیسی ترجمه نموده متن و ترجمه آنرا با بعضی ایضاحات و حواشی بطبع رسانید .

از خوشبختی های پروفسور نیکلسن تلمذ او نزد مرحوم پروفسور ادوارد برون مستشرق معروف و دانشمند است که با کمال شور و شوق و حرارت عمری را در ادبیات عربی و فارسی گذراند و خدمات گرانبهایی بادب ایران و احیای کتب اسلامی کرد . آقای نیکلسن در سال ۱۸۹۱ از نعمت آشنائی با پروفسور برون و تلمذ نزد او برخوردار شد و این در موقعی بود که مرحوم پروفسور برون تازه از سفر یکساله بایران مراجعت کرده بود و از این تاریخ تا پایان عمر پروفسور برون در سال ۱۹۲۶ یعنی مدت سی و پنج سال دوست و مصاحب و همکار او محسوب بود .

آقای نیکلسن نه فقط از اطلاعات وسیع ادبی مرحوم برون بهره مند شد بلکه از شور و شوق و همت و فعالیت و حقیقت جوئی و فضائل روحانی و معنوی او نیز بهره فراوان برد . خود نیکلسن در جایی نوشته است که : « اولین دفعه ای که ادوارد برون را دیدم در ۱۸۹۱ بود و هیچوقت فراموش نخواهم کرد که قیافه جذاب و شخصیت قوی و فضائل معنوی او تا چه پایه در من مؤثر واقع شد . ادوارد برون انسان ممتازی بود و صفات مردمی آراسته بود و اینکه در تعداد بزرگترین مستشرقین بشمار است بآن جهت است که کم کسی مانند او تمام عمر خود را وقف مطالعه زندگی و فکر و ادب شرق کرده است . »

پروفسور رنالدالین نیکلس همیمنکه بزبان عربی و فارسی و آداب و آثار این دو زبان بزرگ احاطه یافت علاقه مخصوصی بتصوف و عرفان و آثار و آراء عرفا و متصوفه پیدا کرد و از آغاز جوانی بحث و تحقیق در آثار متصوفه را مورد علاقه مخصوص قرار داد و چنانکه اشاره شد در ۱۸۹۸ یعنی در سن سی سالگی منتخبی از اشعار دیوان شمس تبریزی را با انگلیسی ترجمه نموده متن و ترجمه آنرا بطبع رسانید و در باره این ترجمه است که پروفسور ادوارد برون نوشته است که : « کمتر ترجمه شعر شرقی بنظم انگلیسی بخوبی و صحت اشعار نیکلسن دیده ام . »

نیکلسن بعد از طی مراحل تحصیلی و بعضی مطالعات تخصصی در ستراسبورگ ولیدن در سال ۱۹۰۱ میلادی در دانشگاه لندن بسمت استاد زبان فارسی برگزیده شد اما سال بعد بکمبریج مراجعت کرد و اندکی بعد یعنی در سال ۱۹۰۳ میلادی که مرحوم ادوارد برون بسمت استادی زبان عربی در دانشگاه کمبریج برگزیده شد استادی زبان فارسی هم در دانشگاه مذکور به نیکلسن محول گشت و این همکاری و همنشینی با برون برای تحقیقات و مطالعات مخصوصاً در رشته تصوف و عرفان که مورد علاقه شدید برون هم بود بسیار مفید واقع شد.

مرحوم ادوارد برون خود از شیفتگان مبحث تصوف و عرفان بود و نه فقط علماً با مواضع عرفانی و مسائل متصوفه آشنائی داشت بلکه با بعضی از بزرگان صوفیه عصر خویش و صاحب‌دلانی امثال مرحوم حاج پیرزاده نشست و برخاست زیاد نموده بود و او است که اهمیت و زیبایی تصوف و عرفان اسلامی را به نیکلسن نشان داد و او را بتأثیر عمیق تصوف در ادب عرب و ایران متوجه ساخت.

آقای نیکلسن بعدها در این موضوع مهم از متخصصین عالم‌مقام شد و بکارهای مفید و بزرگ نوفیق یافت که یکی از آن کارها طبع و ترجمه کامل مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی است که از شاهکارهای علمی محسوب است و شاید قریب بیست سال عمر او صرف این کار مهم شده باشد.

از تصادفات شایان توجه با از دلایل حسن انتخاب و سلامت ذوق و خوبی قریحه پروفیسور نیکلسن است که نخستین اثری که از او طبع رسید منتخباتی است از دیوان «شمس تبریزی» مولانا جلال‌الدین رومی با ترجمه انگلیسی و آخرین اثر مهم او طبع و ترجمه مثنوی مولانا رومی است.

در فاصله بین این دو کار بزرگ مرتباً و منظمآ آثار دیگری در ادبیات عرب و ایران و مباحث و مواضع اسلامی از او بظهور رسیده ولی چیزی که بیشتر از همه جالب توجه او بوده تصوف و عرفان بوده است و می‌گفته که: «شعرای بزرگ ایران» باستثنای معدودی، فکر و فلسفه خود را از صوفیه اخذ کرده اند، و بعقیده او هر محصل زبان و ادبیات فارسی باید بخوبی بتاریخ صوفیه و عقائد و آراء آنها آشنا شود.

نیکلسن از ۱۹۰۳ تا ۱۹۲۶ در کمبریج بتعلیم زبان و ادبیات فارسی اشتغال داشت و در این مدت بیست و سه سال جماعتی را تربیت نمود و چون در سال ۱۹۲۶ ادوارد برون وفات یافت پروفسور نیکلسن جانشین او گردیده استادی زبان عربی را در کمبریج بعهدہ گرفت و تا سال ۱۹۳۳ باین سمت بر قرار بود و در این سال بحکم آنکه اساتید در شصت و پنج سالگی باید متقاعد شوند از کار تعلیم کناره جسته جای خود را بیکی از شاگردان فاضل خود « استوری » سپرد. ولی باسمت « پرفسور افتخاری کمبریج » با کمال شور و حرارت و عشق و علاقه و دقت و کنجکاری که از خواص اهل علم و معرفت است در ارشاد و راهنمایی متعلمین بآداب و علوم شرقی و افاضه بآنان اهتمام داشته و دارد و پیوسته سرگرم تألیف و ترجمه و تصنیف بوده و هست.

پروفسور نیکلسن علاوه بر طبع و نشر مقالات مفیده و تحقیقات سودمند در مجلات مستشرقین و دائرة المعارف اسلامی و مقدمه و تقریظ بر کتب شرقی چندین کتاب مهم شرقی را از عربی و فارسی با مقدمه و حواشی و فهارس و تزییلات و ابضاحات مفیده بطبع رسانیده و دنیای علم و ادب را سپاسگزار همت بلند و دانائی وافر خویش ساخته است.

کار عملی و ادبی نیکلسن هم از حیث کمیت زیاد است و هم از حیث کیفیت کار شایان تحسینی است باین معنی که نیکلسن اضافه بر آنکه بیکی از پرکارترین و زحمت کشترین علمای معاصر است دارای ذوقی لطیف و قریحه و سلیقه پسندیده بوده است. کارهای علمی و ادبی آقای نیکلسن را بچند طبقه میتوان قسمت کرد: قسمتی عبارت از چند مجلد تألیف است بانگلیسی درمباحث مختلفه از قبیل « تاریخ ادبیات عرب » و « عرفای اسلام » و « مطالعات در تصوف اسلامی » و امثال آنها. قسمت دیگر عبارت است از ترجمه بعضی از کتب مهمه عربی و فارسی بانگلیسی از قبیل ترجمه « کشف المحجوب » هجویری غزنوی، و ترجمه کامل مثنوی مولانا جلال الدین رومی، و ترجمه منتخباتی از دیوان شمس تبریزی، و ترجمه دیوان محیی الدین ابن العربی موسوم به « ترجمان الاشراف ».

- قسمت دیگر از کارهای علمی او طبع واحیای بعضی از کتب مهمه عربی و فارسی است بامقدمه و حواشی و فهارس مفیده از قبیل طبع متن فارسی مثنوی مولانا رومی و طبع تذکرة الاولیای عطار و « کتاب اللمع فی التصوف » ابونصر سراج طوسی .
- ذیلاً فهرستی از کتب و آثار او را تا آنجا که اطلاع حاصل کرده ایم ذکر میکنیم:
- ۱ - « منتخبات از دیوان « شمس تبریزی » مولانا جلال الدین رومی که متن و ترجمه آن بانگلیسی بامقدمه و حواشی و تعلیقات در ۱۸۹۸ میلادی در کمبریج بطبع رسیده است . (چاپ تازه آن چاپ بمبئی است در ۱۹۳۷) .
  - ۲ - شرح و ترجمه قسمتی از رساله الغفران ابی العلاء در روزنامه انجمن آسیائی همایونی انگلیسی در سال ۱۹۰۰ و ۱۹۰۲ میلادی .
  - ۳ - « تذکرة الاولیاء » عطار در دو جلد که جلد اول آن در سنه ۱۹۰۵ و جلد دوم در سنه ۱۹۰۷ در لیدن بانضمام فهارس سه گانه و فرهنگ لغات نادره که در آن کتاب مستعمل است باضافه مقدمه فارسی بقلم استاد علامه آقای محمد قزوینی در ترجمه احوال عطار بطبع رسیده است . (چاپ دیگر آن در طهران در ۱۳۲۱ هجری شمسی) .
  - ۴ - تاریخ خزر جی یعنی تاریخ ملوک رسولی یمن بامقدمه Y. Redhouse که به اهتمام مرحوم ادوارد برون و نیکلسن و A. Rogers در دو جلد متن و ترجمه انگلیسی از ۱۹۰۶ ببعث بطبع رسیده است . گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
  - ۵ - ترجمه احوال عمر بن الفارض وابن العربی در روزنامه انجمن همایونی انگلیسی در سال ۱۹۰۶ میلادی .
  - ۶ - « تاریخ ادبی عرب » بانگلیسی که در ۱۹۰۷ در لندن بطبع رسیده است .
  - ۷ - « رباعیات عمر خیام » ترجمه ادوارد فیتز جرالد با مقدمه و حواشی نیکلسن (و تصاویر ژیلبرت جیمس) که در ۱۹۰۹ در لندن بطبع رسیده است .
  - ۸ - فهارس ثلاثه یعنی فهرست اسماء رجال و فهرست اسماء اماکن و قبائل و فهرست اسماء کتب تاریخ گزیده حمد الله مستوفی طبع عکسی اوقاف گیپ که در سال ۱۹۱۰ میلادی در لیدن بطبع رسیده است .
  - ۹ - ترجمه انگلیسی « کشف المحجوب » علی بن عثمان الهجویری الغزنوی .

متوفی در حدود ۴۷۰ هجری که قویترین کتاب فارسی است در تاریخ تصوف و اقوال و آراء صوفیه در ۱۹۱۱ بخرج موقوفه کبپ در لندن بطبع رسیده است (چاپ مجدد آن لندن ۱۹۳۶).

۱۰ - ترجمان الاشواق متن و ترجمه ابن العربی لندن ۱۹۱۱ .

۱۱ - « عرفای اسلام » لندن ۱۹۱۴ میلادی .

۱۲ - « کتاب اللمع فی التصوف » تألیف ابونصر عبدالله بن علی السراج الطوسی که در ۱۹۱۴ میلادی در لندن در جزو سلسله کتب اوقاف کبپ با مقدمه انگلیسی در پنجاه صفحه و ترجمه ملخصی از متن کتاب در ۱۲۱ صفحه با انگلیسی با انضمام فهرستی از لغات و اصطلاحات خاص صوفیه و فرهنگی در توضیح لغات مشکله به علاوه فهارس رجال و اماکن و قبائل و کتب و غیر ذلک .

۱۳ - ترجمه انگلیسی اشعار عارفانه محمد اقبال موسوم به « اسرار خودی » با مقدمه و حواشی که در ۱۹۲۰ در لندن بطبع رسیده است .

۱۴ - فارسنامه ابن البلخی که ۱۹۲۱ با اهتمام ژ. لسترانچ و پروفیسور نیکلسن در جزو سلسله مطبوعات اوقاف کبپ در کمبریج بطبع رسیده است .

۱۵ - « مطالعات در باب شعر اسلامی کتابی است با انگلیسی که در ۱۹۲۱ در کمبریج بطبع رسیده است .

۱۶ - « مطالعات در باب تصوف اسلامی » تألیفی است که در ۱۹۲۱ در کمبریج بطبع رسیده و تحقیقاتی است درباره ابوسعید بن ابی الخیر و « انسان کامل » جیلی و « قصیده عینیه » جیلی و « فصوص الحکم » ابن العربی و اشعار ابن الفارض .

۱۷ - ترجمه انگلیسی منتخباتی از نظم و نثر شرقی که در ۱۹۲۲ در کمبریج بطبع رسیده است و عبارت از جنگی است از اشعار عالی عربی و فارسی یا قطعات نثری این دو زبان از قبیل گفته های منظوم یا منشور ابو سعید بن ابی الخیر و عمیق بخارائی و انوری و فریدالدین عطار و بابا کوهی شیرازی و دقیقی و فردوسی و حافظ و جلال الدین رومی و کسایی و جامی و معزی و رودکی و سعدی و عنصری .

۱۸ - The idea of person ality in Sufisme کمبریج ۱۹۲۳ .

۱۹ - ترجمه انگلیزی « طیبات سعدی » بقلم سر لوکاس ویت کینگ با مقدمه

پروفسور نیکلسن که در ۱۹۲۶ در لندن بطبع رسیده است.

۲۰- مثنوی مولانا جلال الدین رومی که متن فارسی آن با ترجمه انگلیسی

در لندن در جزو سلسله کتب اوقاف کیپ بتدریج بشرح ذیل بطبع رسیده است :

۱- جلد اول: متن فارسی مشتمل بر دفتر اول و دوم مثنوی ۱۹۲۵

۲- جلد دوم: ترجمه دفتر اول و دوم ۱۹۲۶

۳- جلد سوم: متن فارسی مشتمل بر دفتر سوم و چهارم ۱۹۲۹

۴- جلد چهارم: ترجمه دفتر سوم و چهارم ۱۹۳۰

۵- جلد پنجم: متن فارسی مشتمل بر دفتر پنجم و ششم ۱۹۳۳

۶- جلد ششم: ترجمه دفتر پنجم و ششم ۱۹۳۴

۷- جلد هفتم: شرح دفتر اول و دوم ۱۹۳۷

۸- جلد هشتم: متضمن شرح دفترهای سوم و چهارم

و پنجم و ششم باضمام فهرس مجلد هفتم و هشتم ۱۹۴۰

۲۱- Persian Lyrics, translated with brief preface and notes لندن ۱۹۳۱

۲۲- فهرست نسخ خطی شرقی کتابخانه شخصی مرحوم ادوارد برون که خود

پروفسور برون شروع کرده بود و بانمام نرسانده بود این فهرست را پروفسور نیکلسن تکمیل و تنقیح نموده باضمام شرح حال مرحوم ادوارد برون و فهرست تألیفات و مصنفات او در ۱۹۳۲ در کمبریج بطبع رسانید.

اضافه بر اینها بطوری که اشاره شد مقالات بسیار در مجلات و دائره المعارف اسلام نوشته که بنوبه خود از آثار مهم بشمار است.

در همه این کتب و مقالات احاطه علمی و تتبع فراوان و دقت بسیار او ظاهر و نمایان است.

علاوه بر اینها معلم و مدرس بسیار دقیق و وظیفه شناس و پرشور و مفیدی بوده است و بتربیت شاگردانی امثال دکتر آربری (Dr. A. Y. Arberry) که بنوبه خود از فضایی مستشرقین معاصر بشمارند شاهد صادق حسن تربیت و تعلیم او است.

بیست و هفتم آذر ۱۳۲۳ هجری شمسی مطابق ۱۸ دسامبر ۱۹۴۴ میلادی

طهران دکتر قاسم غنی